

ЗНАЧЕЊЕ ПРОПРАТНЕ ОКОЛНОСТИ У СРБИСТИЧКОЈ (И СЕРБОКРОАТИСТИЧКОЈ) ЛИТЕРАТУРИ²

У раду се испитује на који је начин пропратнооколсно значење описано у србистичкој и сербокroatистичкој литератури. Главни предмет био је да се најпре покаже његов статус у граматичкој и уџбеничкој литератури, а потом и у научној и стручној. Истраживање је показало да значење пропратне околности није у довољној мери проучено, да се спомиње у мањем броју граматика и научних радова и да још увек није као самостално описано у монографији. Разлог за то је следећи: пропратнооколсно значење често се меша са начинским под које се обично и подводи. Такође, након испитивања литературе остало је нејасно на који начин преводити одређене нереченичне структуре у реченичне, с обзиром на то да је литература остала неусаглашена у вези са тим питањем. Коначно, теоријско истраживање је показало да је неопходно накнадно практично преиспитати функционалне стилове како би се правилно класификовале све синтаксичке јединице које могу носити пропратнооколсно значење.

Кључне речи: пропратна околност, семантика, синтакса, србистика (сербокroatистика).

0. Уводне напомене

Статус и дефиниција пропратнооколсног значења, термилошко одређење и његова синтаксичка реализација у граматичкој, уџбеничкој, научној, стручној и речничкој литератури готово да су данас шароликог и недефинисаног карактера. С друге стране, ретка је прилика да се

¹ stodorovic@rocketmail.com

² Рад је у урађен је у оквиру пројекта 178014: *Динамика стурктура савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

у неким научним радовима иоле неко дотицао статуса ових семантичко-синтаксичких јединицама у савременом српском језику. С обзиром на то, у овом раду биће дат преглед уџбеничке, граматичке, научне и стручне литературе у вези са проблематиком пропратнооколносне семантике. Сâм циљ рада биће упознавање са општим тенденцијама у дефинисању ове семантичке категорије, при чему пажња неће бити задржавана на детаљном испитивању литературе, већ ће преглед подразумевати ишчитавање кључних проматрања, што практично значи да је ово само један од покушаја да се испитивана проблематика исцрпије проучи.

1. Дефинисање и (не)издвајање пропратне околности

1.1. Највеће несугласице у вези са тумачењем пропратнооколносног значења у србистици (и сербокроатистици) најпре се налазе у граматичкој и уџбеничкој литератури, као и понеким студијама и монографијама. Наиме, од неких најранијих граматика и уџбеника о српском (српскохрватском) језику, пропратнооколносно значење често се заобилази, или се узгред спомиње, док се примери који једнозначно илуструју овај тип значења користе као илустрација начинског, под које неки аутори пропратнооколносно иначе и подводе.

Проблем који се такође јавља у вези са пропратнооколносним значењем не тиче се само његове □издвојивости□ из семантике начина, већ и самог синтаксичког статуса: различита су тумачења синтаксичких јединица које могу реализовати значење пропратне околности, а највећу проблематику чини превођење нереченичних структура у неку реченичну форму, где се поставља питање превођења у координирану или субординирану јединицу.

1.2. Прве напомене о значењу пропратне околности даје Т. Маретић³ (1963). Маретић значење пропратне околности придаје следећим коснструкцијама: *кроз + А, на + А, у + А, Ø + I, са + I, њод + I, на + L, о + L* (в. 1963: 589–598), али, када разматра глаголске прилоге, које он назива герундима, он истиче да □герундији□ могу означавати начин вршења радње, илуструјући пропратнооколносним примером *маји му илачући одговара* (1963: 656).

Код М. Стевановића (1964) не експлицира се нужно термин пропратна околност, већ он такво значење подводи под начинско, с исти-

³ Прво издање датира из 1899. године, с тим да је у овом раду коришћено њено треће издање.

цањем околносне нијансе. Примера ради, Стевановић конструкцију *кроз + А* тумачи као начинску (*Сеја браћу кроз њлач одговара*) (1964: 385). Више не говрећи о начинском значењу, већ о значењу □ истовремености □, аутор истиче конструкцију *уз + А*, илсутрујући примером: *Уз ошћри фијук коса и срћова разлијегла се њјесма* (1964: 390). Такође, врло је занимљиво Стевановићево тумачење конструкције *с(а) + I*, коју у одређеним ситуацијама он узима као значење □ неравноправни пратилац □ (нпр. *У близини сећаше Јанко с оћвореном књигом у руци*) (1964: 436–437), и приоритетно је сматра околносном конструкцијом, са социјативном компонентом (1967: 440). Описујући глаголске прилоге, Стевановић истиче да они најчешће означавају време, али и начин и узрок (1967: 709). Да би илустровао начинско значење глаголског прилога садашњег, аутор наводи, између осталих примере који се свакако могу тумачити као пропратнооклосни (нпр. *један од њих њочеша главу смјјешећи се*). Па ипак, он у овим примерима проналази радњу која је истовремена с радњом главног глагола, али више од те истовремености у глаголском прилогу садашњем аутор примећује начин вршења радње означене личним глаголским обликом од којег је глаголски прилог зависан (СТЕВАНОВИЋ 1964: 710).

Ж. Станојчић и Љ. Поповић (2002) не говоре о пропратнооколносном значењу, нити наводе примере који би били погрешна интерпретација у оквиру начинског значења (в. 2002: 281–287). Међутим, одређујући глаголски прилог садашњи, аутори следе Стевановића, па као начинске интерпретирају примере пропратнооколносног значења (нпр. *Она, ћушећи, њоће за мном*) (2000: 400).⁴

Ситуација је слична и у неким приручним граматикама. У граматичи И. Клајна (2005) ни на једном месту не спомиње се значење пропратне околности, као ни у граматичи Р. Симића и Ј. Јовановић (2007). Да ствар буде још чуднија, у другој споменутој приручној граматичи истиче се да сваки глаголски прилог има временско значење, а њему се често придружују и друга значења, при чему аутори издвајају значење начина, наводећи примере пропратнооколносног типа (нпр. *Ходао је гледајући њреда се*) (в. 2007: 232), што се да приметити и у оквиру различитих падежних значења: *она му одговараше кроз њлач, облак се ближио с њоћмулом грмљавином* и сл. (исп. 2007: 246–264).

Велики помак у детектовању пропратне околности чини монографија Ж. Станојчића о синтаксичким карактеристикама у језику И. Андрића (1967). Тумачећи глаголски прилоге, Станојчић (1967: 275) истиче да осим тога што значи напоредно вршење радње, глаголски прилог сада-

⁴ Код прилога прошлог (СТАНОЈЧИЋ, ПОПОВИЋ 2002: 401), опет долази до илустровања начинског значења пропратнооколносним јединицама: *Тада је, њобледевиши сва одједном, рекла*.

шњи „najpotpunije kazuje okolnosti u kojima se vrše radnje glavnih glagola onda kada u tim okolnostima nalazimo dominantno značenje načina“, што лепо илуструје примерима: *Ана Марија њева, праћећи се сама на харфи; Дојр-чао је сѝражар вичући младићево име* и сл. Станојчић, наиме, имлицитно проговара о пропратнооколном значењу глаголских прилога, али у контексту околносног значења које тумачи као начин вршења радње.⁵

Право освежење у погледу тумачења пропратне околности доноси синтакса групе аутора (ПИПЕР, АНТОНИЋ и др. 2005), при чему треба нагласити да аутори ове граматике имају проблема око терминолошког усаглашавања: најпре се употребљава термин □пропратна околност□ (нпр. 2005: 227), онако како је Т. Маретић употребио, а М. Радовановић у својој дисертацији доста касније постулирао (1977), док је, с друге стране, у употреби и термин М. Ивић (2005) □пратећа околности□ (нпр. 2005: 842). Упркос овом неусаглашавању, велики је значај обележавања одређених (предлошко-)падежних конструкција пропратнооколносним, па се у том контексту спомињу следеће конструкције: *без + G, Ø + G, уз + A, кроз + A, са + I, са + I + на/у + L, у + L* (в. 2005: 159, 160, 227, 258–260, 291–294).

1.3. Слично истицим граматикама, уџбеницима и студијама, сербословенска литература ретко спомиње пропратнооколно значење као семантичку категорију. У хрватској граматичкој групи аутора (BARIĆ, LONČAREVIĆ i др. 1997) мало пажње, готово нимало, посвећено је пропратној околности. Аутори истичу да се □адвербне□ ознаке по садржају могу препознати као ознаке времена, места, начина, а потом узрока, разлога и сл., при чему издвајају и значење □попратне околности□ (в. 1997: 429). Када описују падежна значења инструментала, спомињу да он значи □попратне околности□ (поред места, средства и сл.) (1997: 102), али не наводе нити један пример за ову конструкцију.

Р. Катичић (2002) се у вези са пропратном околношћу задржава само на њеном детектовању, при чему не даје тумачење овога значења: издваја га међу инструменталним значењима, али само споменувши и илуструјући примером *загледао се нијемим очајем у лозу* (в. 2002: 89).

Ј. Силић и И. Прањковић (2007) ретко спомињу пропратнооколно значење, при чему не дефинишу његов статус и не одређују га као самосталну семантичку јединицу, али зато начинску категорију илуструју примерима који су пропратнооколносни, а с обзиром на то да су коаутори и најновије граматике црногорског стандардног израза, оваква тумачења преносе се и у њу (в. ĆIGRIĆ, PRANJKOVIĆ i др. 2010). Примера

⁵ Станојчић слично напомиње сврставајући у посебну категорију глаголске именице са значењем околности, где издваја конструкције: *c(a) + I, у + L, њо + L, уз, кроз + A, без + G* (STANOJČIĆ 1967: 192).

ради, проматрајући значењски потенцијал предлога уз, аутори истичу да се из значења близине лако може развити и социјативно значење, тј. „значање povezanosti ili nerazdruživosti, odnosno значење којим се један догађај представља као пропратна околност (подвукао С.Т.) другог догађаја и сл.“, илуструјући примерима *Увијек носаше њишилољ уза се, Наставићемо разговор уз кафу* и сл. (2010: 203). Ипак, аутори погрешно тумаче неке конструкције које се несумњиво могу сврстати у пропратнооколносне, мешајући их са значењем средства па истичу да се социјативно значење среће онда кад предмет означен инструменталом служи или може послужити као средство, и тада се „са социјативним значењем удружује и значење sredstva“ (нпр. *Борили су се с њушком у руци*) (ČIGRIĆ, PRANJKOVIĆ i dr. 2010: 209; SILIĆ, PRANJKOVIĆ 2007: 236). Да ствар буде још интересантија, управо је ову категорију Стевановић (в. 1967: 440) уочио и издвојио доделивши јој значење □ појам-пратилац □ која има социјативно и околносно значење. Ауторима се поткрада још једна грешка: дефинишући јединице које врше службу начинских прилошке одредби, аутори између осталог, и упркос неким репрезентативним примерима начинског значења, истичу (грешећи) и предлошко-падежну конструкцију у реченици *Причао је кроз сузе* (в. ČIGRIĆ, PRANJKOVIĆ i dr. 2010: 278), која у овом контексту не може имати начинско, већ пропратнооколносно значење. Још једна од конструкција неправедно је добила статус начинске, а то је *са + I*, у примерима типа *Примили су њо са захвалношћу* и сл. (в. ČIGRIĆ, PRANJKOVIĆ i dr. 2010: 210; SILIĆ, PRANJKOVIĆ 2007: 236).

1.4. Јасне критеријуме за издвајање пропратнооколносног значења из начинског даје И. Палић у својој монографији о начинским јединицама (2007). Па тако, свако начинско својство постаје релевантно тек кад се супротстави неком другом својству које би такође могло квалификовати радњу. Ако таквог супротстављања нема, радња се не може начински квалификовати (2007: 26). Уколико се, пак, двозначност и јави у вези са тим да ли неку конструкцију треба протумачити као начинску, или пропратнооколносну, контекст је управо тај који предодређује једнозначност. (исп. PALIĆ 2007: 96)

2. Синтаксичке јединице у значењу пропратне околности

У готово свим граматицима и уџбеницима, као и у појединим студијама, аутори су, ако су га уопште и спомињали, пропратнооколносно значење најпре тумачили у контексту предлошко-падежних конструкција

као синтаксичке јединице које могу изражавати овакав смисаони однос, ретко и са глаголским прилозима. Међутим, о синтаксичким јединицама које могу носити ово значење најпре говори научна литература која је давала одговоре управо на ова питања. Пошто, по правилу, сваку семантичку категорију на синтаксичком плану могу реализовати различите јединице, у научној литератури издвојено је неколико категорија: прилози, (предлошко-)падежне конструкције, придеви (предикатски апозитив), глаголски прилог, зависна клауза и независна реченица.

2.1 У разматрању прилошких речи и њиховог суодноса са придевима, И. Грицкат (1961) наглашава да постоји једна категорија глаголских значења, помоћу које се може направити продор готово на сваком месту где придев пружа отпор при превођењу у прилог, а то су глаголска значења □изгледати□, □деловатиначула□, □деловати□уопште(в. 1961: 79). Иако овом приликом И. Грицкат нема на уму пропратнооколсно значење, свакако је очигледно да све побројане радње у овим примерима управо реализују тај семантички међуоднос прилога и радње исказане глаголом.

М. Ивић у свом раду о начинским прилозима (1995)⁶ позивајући се на И. Грицкат, истовремено и допуњује тумачења која је она дала и издваја две категорије: (1) начински прилози за означавање □праћеће околности□⁷ представљају „*samo one sa radnjom naporedne situacije čije postojanje doprinosi formiranju utiska o načinu na koji se radnja vrši*“, што се може разабрати: на основу информације о расположењу вршиоца о којем сведочи његов изглед, на основу обавештења о држању тела онога ко врши радњу и, као треће, наводи управо тумачење И. Грицкат (1995: 270) и (2) конструкције као што су глаголски прилог садашњи и придев, које се користе када вршилац предикатске радње остварује напоре с овом још неку другу радњу (*моли њлачући*), или ако се постојање датог квалитета никако не може интерпретирати као детерминативно у односу на чин вршења радње (*шрчи го*)⁸ (1995: 271). Праћеће околности у овом раду М. Ивић, као што се може приметити, свде се углавном на психолошка и физиолошка својства, стања вршиоца радње, а осим прилозима у српском језику исказују се и придевима.

У својој монографији, С. Ристић (1990), тумачећи М. Ивић и И. Грицкат, издваја значење □праћећих околности□ као једну врсту начин-

⁶ Рад је први пут објављен у часопису *Јужнословенски филолог* (1979, 254–282).

⁷ Према терминологији М. Ивић, исказаној у неколико њених радова (в. 1981, 1983, 1995, 2005), пропратна околност је □праћећа околност□.

⁸ За разлику од прилога, који се увек тумаче детерминативно: *несћручно је преводио* → *преводио је без сћручног знања* (IVIĆ 1995: 269).

ског значења.⁹ Слично закључку који је дала М. Ивић, а који се овде већ може узети као почетна премиса, С. Ристић (1990: 55) истиче да прилози пратеће околности, уопштено говорећи, реализују два значења: (а) или својство, расположење учесника радње, процеса, (б) или спољашњу околност која прати остваривање глаголске радње, ситуације исказане предикатом, а која се може тицати и неког од учесника радње.

2.2. На тумачења употребе прилога у одредбеној функцији која има пропратнооколности карактер, у овим радовима настављана су тумачења о придевској употреби. Најпре, М. Ивић у већ споменутом раду (1995: 271–272) истиче да се начински прилози пратеће околности користе као ознака психолошке или физиолошке особине вршиоца радње која се интерпретира као пратећа околност и додаје да се, као конкурентне, оне јављају само кад је могуће протумачити пратећу околност детерминативно (*слушао је зајрејашћено/ зајрејашћен*), док у супротном изостаје. Друкчије речено, према речима Милке Ивић, начинско је значење исказано у овим конструкцијама придевом само уколико постоји могућност напоредне употребе одговарајућег прилога, у супротном, то је значење пропратне (пратеће) околности.

И. Палић (2007: 142) допуњује тумачење које је дала М. Ивић издвајајући два контекста која предодређују пропратнооколности интерпретацију: (1) предикатским је апозитивом обележено својство или стање у којим се одликује вршилац за време вршења радње, али је радња таква да то својство не мора нужно бити интерпретирано и као начин вршења, иако таква могућност није искључена (*хода иијан*); (2) контексти у којима нарав означеног својства и нарав радње искључује начинску интерпретацију предикатског апозитива (*лежи мршав, седи сити, одлази ушучен, ради срешан*).

2.3. Када је реч о предлошко-падежним конструкцијама¹⁰ које имају, или могу имати пропратнооколности значење, вреди споменути неколико монографија и радова у којима је обрађивана ова тематика.

М. Ивић у својој монографији о инструменталу (2005: 196) најпре издваја псеудосоцијативно значење као врсту инструменталног, делећи га на три категорије: пратилачки инструментал, инструментал □ карактеристичне појединости □ инструментал □ саставног дела □. Зау-

⁹ У прилоге пратећих околности С. Ристић издваја неколико категорија и сваку од тих група детаљно испитује (в. по поглављима 1990: 74–84, 84–90, 90–96, 96–103).

¹⁰ Иако С. Ристић (1990: 97) наводи локативну синтагму са *ио* (*договорно – ио договору*), у студији Т. Батистић (1972) не наилази се на овакво тумачење (исп. поглавље о начинском локативу, 160–169).

торку значење пратње добијају само они типови које је она издвојила под називом □ пратилачки □ инструментал. Па ипак, она истиче да је од ове конструкције много обичнији, чешћи инструментал □ карактеристичне појединости □ са значењем привремене одредбе (исп. ИВИЋ 2005: 200–210).

У својој дисертацији, као што је већ било речи, М. Радовановић (1977: 92–98) први даје тумачење пропратнооколносних конструкција наводећи следеће конструкције: *y + L*, *уз + A*, *без + G*, *c + I*, *кроз + A*, а већина ових конструкција добила је у каснијим радовима разраду. Осим овог рада, у низу радова аутори се баве пропратном околношћу на нивоу неких предлошко-падежних конструкција, као што су радови Н. Бугарски (2004), М. Кубурић Мацуре (2005), Н. Арсенијевић (2003) и Ј. Петковић (2008).¹¹

2.4. Статус пропратнооколносног значења у научној литератури исказаног глаголским прилозима често се растаче између односа субординације и координације, у чему се научна литература, повремено и губила, при чему је оставила велике несугласице везане за интерпретабилност ових језичких јединица.

М. Ивић у свом раду о герундима (1983) разматра њихову употребу са значењем □ пратеће околности □. Она најрпе креће уопштено говорећи о истовремености коју овако употребљени глаголски прилози означавају, наводећи да је у том случају једна радња ипак битнија, комуникативно важнија од друге, иако то не зависи од семантике глагола, а то проистиче из психолошког приступа догађају коме не прилазимо истовремено с обе стране, већ увек с једне (IVIĆ 1983: 156). Пошто се говорник слободно опредељује за то која ће радња бити подређена, која надређена,

¹¹ Н. Бугарски (2004: 371–373) издваја две конструкције у значењу пратеће околности (према терминологији М. Ивић): *са + I*, *без + G*. Интерпретативност ових конструкција је двострука: (1) уводи се неутралним везничким спојем *u/a њри њом*, који само указује на постојање неке пратеће околности, (2) везнички спој *a да њри њом* појављује се у клаузама у којима постоји додатна информација о нереализовању предикације као потенцијалне пропратне околности у реализовању корелативне предикације, али и супротности дате семантичке ситуације према очекиваној, док слично примећује и М. Кубурић Мацуре (2005) у свом раду о конструкцији *без + G* у значењу пропратне околности, с тим да она не разматра само деадјективне именице, већ све типове именица. У оквиру начинског значења акузативних конструкција Н. Арсенијевић (2003) издваја и значење пропратне околности у конструкцијама *уз + A* и *кроз + A* са трима типовима значења пропратне околности: директно испољавање пропратне радње, индиректно испољавање и пропратне радње супротного усмерења (исп. 2003: 84–92), а до сличних закључака у свом раду долази и Ј. Петковић (2008).

однос у који ће глаголски прилог као подређена категорија ући са предикатом реченице зависи од лексичког значења датог глагола. Зато, како лепо примећује М. Ивић (1983:160), смисаони однос није истог типа у реченицама *он једва дише пењући се уз окомићу лићуцу* и *он се пење уз окомићу лићуцу једва дишући* – у првом случају ради се о временском, а у другом о пропратнооколном значењу. Иако увиђа ова неслагања, ауторка истиче да нису познати сви психолошки критеријуми који утичу на овакву реализацију и наводи два кључна: (1) кретање кроз простор примарније од сваке друге акције и (2) физичка радња примарнија од психичке. За глаголски прилог садашњи ауторка каже да може именовати истовремену радњу, али уз навођење посебног лексичког израза са значењем пратилаштва (*при њом*) (1983:162). Два нужна критеријума која М. Ивић (1983:163) поставља како би се глаголски прилог парафразирао независном саставном реченицом јесу: (1) да стоји иза предиката и (2) да буде с њим истог вида.

3. Превођење пропратнооколних јединица у реченичну структуру

Моменат самог превођења пропратнооколних конструкција у реченичну јединицу по себи чини једну велику проблематику. Најчешће несугласице око превођења нереченичних јединица у реченичне настајале су онда када су се истраживачи бавили проучавање глаголских прилога.

3.1. Т. Маретић (1963: 658) истиче да глаголски прилози могу означавати састављање и супротност и облике глаголских прилога парафразира одређеним глаголским облицима у независном односу. Стевановић (1967: 713) указује да глаголски прилози нису увек само скраћење зависне реченице, него се они могу схватити и као напоредни с реченицама чији предикат одређују, као независни од њих. Ту је битно нагласити како Стевановић уочава проблем који се јавља код оваквог смисаоног односа, тачније, наводи да ове напоредне реченице имају исти смисао, али другачији синтаксички статус. Друкчије речено, долази до трансформације из субординације која је постојала за трајања глаголског прилога, у координацију насталу парафразирањем у независну реченицу. Аутор запажа слично и код глаголског прилога прошлог (в. 1967: 727).

Станојчић и Поповић (2000: 400) истичу да у највећем броју случајева глаголски прилог садашњи означава напоредну радњу са радњом управног глагола и значење истовремености показују примером који је

пропратнооколносни (*стјајали су на каији очекујући долазак гостију*), али га друкчије интерпретирају (*Стјајали су на каији и очекивали долазак гостију*): аутори су испустили да додају *при њом*, који би верификовао поред значења симултаности и пропратнооколносно значење.

Говорећи о значењима глаголског прилога садашњег и прошлог и начине како се они могу парафразирати, П. Мразовић и З. Вукадиновић (2009) наводе зависну пратилачку (комитативну) реченицу као једну од начина превођења: *Он га је слушао гледајући у земљу (> и при њом је гледао у земљу)* (в. 2009: 134) и *Онесвесџила се исџусџивџи при њом деџе (> и при њом је исџусџила деџе)*, уз следећу напомену која се тиче глаголског прилога прошлог: „Ukoliko bi se isputio dodatak *pri tom*, rečenica bi imala vremensko značenje.“ (2009: 136) Нешто касније, ауторке (2009: 619) у оквиру начинских реченица издвајају начинско-пратеће (комитативне) реченице, којим се, по њиховом мишљењу изражава „neka prateća ili suprotna ili alternativna ili nedostajuća okolnost pod kojom se ostvaruje radnja nadređene rečenice“ и истичну врло битну карактеристику а то је да се пратећа околност „uglavnom izražava participskih grupama reči ili rečeničnim nizom, ne, dakle, zavisnom podređenom rečenicom sa subjunktorom“. Ауторке евидентно под овај тип зависних реченица, уз реченицу са спојем *а да при њом* (са субјунктором *да*), подводе и реченицу са спојем *и при њом* која нема субординацијски карактер, већ представља независну реченицу.

3.2. Јављају се, дакле, две реализације пропратнооколносног значења, оне преводиве или спојем *и при њом*, или спојем *а да при њом*. Према М. Радовановићу (1977) везнички спој *и при њом* „семантички је неутралнији информатор о значењу пропратне околности“, док „везнички елемент *а да при њом*, пружа и додатне информације о нереализовању предикације као потенцијалне пропратне околности у реализовању корелативне предикације, али и супротности дате семантичке ситуације према очекиваној“ (1977: 93). Међутим, други случај пропратнооколносног преводног еквивалента нема проблематичан статус у србистичкој литератури, што се као очигледно види у споменутој граматици за странце. Тачније, реченице које према П. Мразовић и З. Вукадиновић (2009) изражавају значење □недостајуће околности□¹², Љ. Поповић (1972: 155) доста раније у своме раду тумачи као начинске реченице истичући да служе за то да поричући реализацију неке пратилачке радње окарактеришу радњу исказану у управној реченици. Па ипак, напомиње аутор,

¹² Према Мразовић и Вукадиновић (2009: 619), за изражавање недостајуће околности служи субјунктор *а да* и негација: *Платио је џу огромну суму, а да при њом није ни џогледао рачун*.

пошто се оваквим реченицама карактерише радња управне реченице, оне се могу сврстати у начинске, мада се њима не одређује толико начин у ужем смислу колико нека околност од које зависи карактер, смисао, значај, домаћај и сл. радње управне реченице (в. 1972:156). С друге стране, коригујући Поповићева тумачења, И. Палић (2007: 150) напомиње да ове реченице треба сврстати у недостајуће пратеће околности, управо како Мразовић и Вукадиновић чине: „Да је то тако, *vidi se po tome što je uz veznik a da* наћелно увјек могуће уврстити прилог *pritom*, који се може сматрати верификатором таква значења.“

Међутим, проблем у вези са везничким спојем *и при њом* и даље је нерешив, јер је очигледно да се, на основу превођења у реченицу, у семантичкој бази глаголских прилога са значењем пропратне околности налази координирана реченица којом се означава радња, напоредна са радњом исказаном корелативном предикацијом. Коначно разрешење даје М. Ковачевић у свом раду о усложњавању система зависносложених реченица (1991), који истиче чињеницу да значење пропратне околности на нивоу реченице у српском језику увек изражава или дискурсно или независносложеном реченицом, при чему је верификатор значења увек лексички конектор *при њом*, што нарушава опште правило да у српском језику зависној реченици одговара увек једна прилошка одредба. Решење за ту неподударност јединица на нивоу прости и сложене реченице М. Ковачевић (1991: 68) види у везничкој субординацијској конструкцији односног типа *при чему*, чија је семантичка улога подударна улози лексичких конектора у независним реченицама или везаном тексту. Стога, ове реченице треба парафразирати, односно, приликом трансформационог теста преводити у зависну реченицу са везником *при чему*.

4. Закључна разматрања

Из свега наведеног, може се закључити да језичке јединице којима се, по правилу, изражава пропратна околност означавају одређене радње, стања или збивања истовремена са радњом предиката реченице. То су подређене околности радњи исказаној предикатом и то такве околности које надређеној не мењају квалитет, при чему су комуникативно мање важне.

Из различитих тумачења која се могу ишчитати у литератури проистекло је да се граматичке особености неких јединица у значењу пропратне околности не могу прецизно увек дефинисати. Увиђа се велики проблем који је настао из наведене граматичке и уџбеничке литературе пре свега. Не само да пропратној околности није одређен дефинитив-

ни статус, нити испитане граматичке особености у потпуности, које су само преписиване и преношене из једне граматике у другу, већ је створен и велики проблем који се огледа у томе да овој семантичкој категорији није уопште била посвећивана довољна пажња, о чему сведочи и непостојање монографије у којој би била пописана већина реализација, иако чини једну од битних тематика синтаксе српског језика често мешаних са категоријом начина.

Разлога за овакве поступке има више. Пре свега, у многим граматицима (али и студијама) дају се □измишљени□ примери, а друго, тамо где је и било корпуса, он је најчешће обухватао искључиво књижевноуметнички функционални стил, понегде и публицистички, док се о реализацији у другим стилевима врло мало говорило, готово нимало, на шта подсећа и рад М. Ковачевића (1991). Пошто је стандардни српски језик полифункционални систем, то практично значи да у проучавању његових карактеристика треба укључивати све његове функционалностилске реализације. Стога, предмет неких будућих истраживања био би показати реализацију јединица у значењу пропратне околности у савременом српском језику, а да се при том преиспитивања односе и на све функционалне стилове (публицистички, научни, административни и разговорни). Погрешке које су проистекле из једностраних корпуса најчешће се огледају у ставовима да се пропратнооколна конструкција, која у семантичкој бази има реченични еквивалент, преводи у независну реченицу са конектором *при том*, што се сада већ треба сматрати непрецизним тумачењем, јер корпус књижевноуметничког стила, не у толикој мери, али битно показује да је лексикализација интерпретабилне могућности са звасином реченицом уведен везником *при чему* сасвим могућа.

Друго питање подразумева позицију пропратнооколне јединице у реченичној структури, при чему треба утврдити да ли је, према задатим критеријумима које је дала М. Ивић (1995), заиста могуће тако тумачити јединице које могу носити ово значење.

Трећа ставка тичала би се семантичких карактеристика суодноса пропратнооколне јединице и предиката, односно, који све семантички механизми омогућавају да се једно значење протумачи као пропратнооколно, с обзиром да је М. Ивић у споменутом раду такође нагласила да се они као такви тумаче у случају када је главна радња она која означава кретање кроз простор или свака физичка радња која је надређена психолошкој.

Коначно, пропратнооколно значење треба одвојити из категорије начина и указати на грешке у погрешној интерпретацији, а једини начин да се то постигне јесте само, и само ако буду пописане синтаксичке јединице које могу реализовати то значење у свим функционалним стилевима стандардног српског језика.

Цитирана литература

- АРСЕНИЈЕВИЋ, Нада. „Акузатив с предлогом у савременом српском језику II.“ *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* 46/2 (2003): 53–216.
- БУГАРСКИ, Наташа. „Деадјективна именица као средство номинализације (у публицистичком стилу стандардног српског језика).“ *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* 47/1-2 (2004): 297-404.
- ГРИЦКАТ, Ирена. „Прилози и њихов однос према придевима и придевским значењима.“ *Наш језик* 11/ 3–4 (1961): 69–80.
- ГРИЦКАТ, Ирена. „О прилозима у српскохрватској лингвистичкој науци.“ *Јужнословенски филолог XXXIX* (1983): 1–41.
- ИВИЋ, Милка. „О прилозима у вези са неким типолошким карактеристикама српскохрватске реченице.“ *Научни састај слависта у Вукове дане* 7/ 1 (1981): 307–312.
- ИВИЋ, Милка. *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој: (синтаксичко-семантичка студија)*. Београд: Српска академија наука и уметности, Београдска књига, Институт за српски језик САНУ, 2005.
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. „Усложњавање система модела зависнослужених реченица у савременом српскохрватском језику.“ *Књижевни језик* 19/2 (1991): 57–70.
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. *Синтакса сложене реченице у српском језику*. Београд/ Србиње: Рашка школа, Српско просвјетно и културно друштво Просвјета, 1998.
- КУБУРИЋ МАЦУРА, Мијана. „Конструкција без + Н(Ген) у функцији исказивања пропратне околности у Андрићевом роману *Госпођица*.“ *Српски језик* 10/ 1–2 (2005): 565–576.
- ПЕТКОВИЋ, Јелена. „Акузативне конструкције са предлогом уз у значењу пропратне околности у електронском корпусу српскога језика.“ у: Милош Ковачевић (ур.), *Српски језик, књижевност, уметност*, књ. 1, Српски језик у (кон)тексту, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, (2008): 167–180.
- ПИПЕР, Предраг и Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синтакса савременог српског језика: простија реченица*. Београд/ Нови Сад: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, 2005.
- ПОПОВИЋ, Љубомир. „Предлошки изрази у савременом српскохрватском језику.“ *Наш језик* 15/ 3–4 (1966): 195–220.
- ПОПОВИЋ, Љубомир. „О начинским реченицама с везником (а) да.“ *Наш језик* 19/ 2–3 (1972): 155–164.

- РАДОВАНОВИЋ, Милорад. „О именичком стилу у уму и језику.“ у: Предраг Пипер (ур.) *Когнитивнолингвистичка проучавања српског језика*. Београд: САНУ, Одељење језика и књижевности, (2006): 221–229.
- РИСТИЋ, Стана. *Начински прилози у савременом српскохрватском књижевном језику: лексичко-граматички прилози*. Београд : Институт за српскохрватски језик, 1990.
- СИМИЋ, Радоје и Јелена Јовановић. *Мала српска граматика*. Београд : Јасен, НДСЈ, 2007.
- СТАНОЈЧИЋ, Живојин и Љубомир Поповић. *Грамматика српског језика*. Београ: Завод за уџбенике и наставна средства, 2002.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. *Савремени српскохрватски језик II*. Београд: Научно дело, 1964.
- ВАРИЋ, Eugenije i Mijo Lončarević, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga, 1997.
- ВАТИСТИЋ, Tatjana. *Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik, 1972.
- ЋИГРИЋ, Adnan i Ivo Pranjković, Josip Silić. *Gramatika crnogorskoga jezika*. Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore, 2010.
- ИВИЋ, Milka. *Lingvistički ogledi*. Beograd: Prosveta. 1983.
- ИВИЋ, Milka. *O zelenom konju: novi lingvistički ogledi*. Beograd: Slovoграф, 1995.
- КАТИЋИЋ, Radoslav. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2002.
- КЛАЈН, Ivan. *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005.
- МАРЕТИЋ, Tomislav. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska, 1963.
- МРАЗОВИЋ, Pavica i Zora Vukadinović. *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci/ Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009.
- ПАЛИЋ, Ismail. *Sintaksa i semantika načina*. Sarajevo: Bookline, 2007.
- РАДОВАНОВИЋ, Milorad. „Imenica u funkciji kondenzatora I.“ *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, XX/ 1 (1977): 63–144.
- РАДОВАНОВИЋ, Milorad. *Spisi iz sitnakse i semantike*. Novi Sad/ Sremski Karlovci: Dobra vest/ Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 1990.
- СИЛИЋ, Josip i Ivo Pranjković. *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga, 2007.
- СТАНОЈЧИЋ, Живојин. *Jezik i stil Iva Andrića – funkcije sinonimskih odnosa*. Beograd: Filološki fakultet, Monografije, knj. XI, 1967.

DIE BEDEUTUNG DER BEIGLEITUMSTÄNDE
IN DER SERBISCHEN (UND SERBOKROATISCHEN)
LITERATUR

Zusammenfassung

In der Arbeit wird es untersucht, auf welche Art die Bedeutung der Begleitumstände in der serbischen und serbokroatischen Literatur erforscht wurde. Der Hauptgegenstand der Arbeit besteht darin, ihren Status zunächst in den Grammatiken und Lehrbüchern und dann in der Fach- und wissenschaftlichen Literatur zu zeigen. Die Untersuchung zeigte, dass die Bedeutung der Begleitumstände nicht genug beschrieben und aufgelistet wurde, dass sie nur in einer geringen Zahl der Grammatiken und wissenschaftlichen Arbeiten erwähnt wurde und dass sie noch nicht selbständig in den Monografien beschrieben wurde. Der Grund dafür ist folgender: die Bedeutung der Begleitumstände verwechselt man oft mit der modalen Bedeutung, worunter sie eingeordnet wird. Es ist ebenfalls unklar geblieben, auf welche Art man bestimmte Strukturen, die keine Struktur eines Satzes haben, mit der Bedeutung der Begleitumstände in Satzstrukturen übersetzen soll, weil die Literatur mit dieser Frage nicht in Übereinstimmung steht. Endlich weist die theoretische Untersuchung darauf hin, dass es notwendig ist, zusätzlich alle Funktionalstile praktisch nachzuprüfen, damit alle syntaktischen Einheiten, welche die Bedeutung der Begleitumstände tragen können, richtig klassifiziert werden.

Schlüsselwörter: Bedeutung der Begleitumstände, Syntax, Semantik, serbische (und serbokroatische) Literatur

